

A galagonya–kökény „doktorok”

Az utóbbi évtizedekben az állatállomány csökkenésével országszerte egyre inkább felhagynak a száraz és félszáraz gyepek hagyományos kezelésével, a legeltetéssel. Ennek hatására megindult a gyepek cserjésedése. Az e folyamatban legfontosabb szerepet játszó fajok az egybibés galagonya (*Crataegus monogyna*) és a kökény (*Prunus spinosa*). E gyepek jelentős természetvédelmi értéket képviselnek; sok ritka és védett növényfaj található meg bennük. Ezért a cserjék térhódítása sok botanikus szerint jelentős problémával jár, mivel veszélyeztetik a ritka és védett fajok fennmaradását. E cikkben szeretném felhívni a figyelmet néhány olyan körülményre, amely esetleg árnyalhatja ezt a képet. Ezenkívül írok a cserjéseknek az erdők regenerációjában betöltött szerepéről is.

2007-ben a Mezőföldön galagonya-kökény cserjések és lösztölgyesek fajkészletének vizsgálatában vettem részt egy az MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete által szervezett projekt keretében. Ennek során 400m²-es cönológiai felvételeket készítettem. 2008-ban és 2009-ben Tolna megye déli részének cserjéseiben és löszgyepeiben végeztem megfigyeléseket. E terepbejárások, és néhány vonatkozó szakirodalom alapján próbálok meg felvázolni néhány, a cserjések szerepének jelenlegi-nél árnyaltabb értékelésére vonatkozó tapasztalatot, megfigyelést, elméleti eshetőséget. Ezek mindenképpen meggondolandók mielőtt bármiféle természetvédelmi, erdészeti, legelőrendezési, vagy egyéb jelentős tájhasználati beavatkozást végzünk.

A galagonya-kökény cserjések lehetséges erdőregenerációs és természetvédelmi szerepe

E kérdéskör egyik legfőbb problémája az, hogy nem tulajdonítanak kellő jelentőséget annak a ténynek, miszerint mind az egybibés galagonya, mind pedig a kökény őshonos fajok. Ebből pedig az következik, hogy szerepük van a természetes folyamatokban. Tehát nem szabad egy kategóriába sorolni őket az invazív tájidegen fajokkal, mint az akác és a bálványfa. Ez utóbbiak nem tagjai egyetlen hazai életközösségnek sem, és az őshonos fajokat bizonyítottan ki-

szorítják. A galagonya és a kökény, ha egy időre ki is szorítanak néhány ritka szárazgyepi fajt, cserébe megteremtik az életfeltételeit olyan hazai erdei- és erdőssztyepp-fajoknak, amelyek szintén kiveszőben vannak. Utóbbiak közé tartozik például a *bugás macskamenta* (*Nepeta nuda*), amely az egész országban igen szórványosan fordul elő. Ennek ellenére nem védett, szemben például a *szártalan kankalinnal*, amely természetes elterjedési területén igen gyakori. A bugás macskamenta a löszgyepeknél főként azon részein fordul elő, amelyek erősebben cserjésednek, illetve cserjésekkel vagy természetszerű erdőkkel érintkeznek, mivel erdőszegélyek, illetve erdőssztyepek jellemző faja. A *védett macskabere* (*Phlomis tuberosa*) dunántúli elterjedése azt mutatja, hogy itt jóval gyakrabban fordul elő cserjésekben, mint nyílt gyepekben, mivel a Dunántúlon az erősebb szubmediterrán hatás miatt szárazabbak a nyarak, mint az Alföldön. Az ún. szubmediterrán csapadékjárási típusban a kontinentális klímára jellemző június-júliusi csapadékmaximum (Medárd-napi esők) május-júniusra tevődik át. A macskabere újabb elméletek szerint a júliusi aszály elől húzódik a Dunántúlon a cserjésekbe, míg a Tiszántúlon a nyílt pusztákon is előfordul (pl. Hortobágy).

Ezen őshonos cserjéseknek, a fenti, szárazodást mérséklő hatására különösen nagy szükség van napjainkban, amikor a globális felmelegedés problémájával szembesülünk. Már 1984-ben felfigyelt *Virág Klára* és *Fekete Gábor* a löszgyepek sztyeppesedéssel járó degradációjára, melynek során az érzékenyebb, nedvesebb mikroklímát igénylő fajok eltűnnek a közösségből. Ezt *Zólyomi Bálint* és *Fekete Gábor* leginkább a túllegeltetés számlájára írták, ami fokozza az eróziót és így a termőhely leromlásához vezet. Mára az állatlétszám országos szinten drasztikusan csökkent, sok helyen abbamaradt a legeltetés. Viszont ha valahol még él e tájhasználati mód, ott ma többnyire nagy az egységnyi területre eső állatállomány, ezért ma is komoly probléma a túllegeltetés.

A Gödöllői-dombságon a fajgazdag, tollas szálfkaperjés gyepek 3 típusát figyelték meg szárazodási fokozatok tekintetében. Eszerint van erdő, sztyepp és átmeneti típus. Az átmeneti típus a

legfajgazdagabb, mivel itt egyaránt megtalálhatók erdei, erdőssztyepp- és sztyeppfajok. A folyamat azonban a szárazodás (sztyeppesedés) felé tart ma is, az erdei és átmeneti típus területe fokozatosan csökken, a sztyepp-típusé viszont növekszik. Így az erdei és erdőssztyepp-fajok ritkulóban vannak. A cserjések kiterjedése viszont megfigyelések szerint a 70-es évek óta alig változott.

Az a széles körben elterjedt nézet, miszerint a legeltetés megfékezne a cserjésedést, általánosságban véve nem mondható igaznak. Régen a legeltetett területeken azért volt kevés a cserje, mert a pásztorok következetesen irtották őket, hogy ne szúrják meg az állatokat. A legelő állatok elkerülik a bokrokat azok szúrós volta miatt, ezért egy legelt területen a cserjék előnybe kerülnek a lágyszárúakkal szemben, így a terület fokozatosan becserjésedik, ha ezt az ember nem akadályozza meg aktívan. Régen, amikor a legeltetés még sokszor az erdőkhöz vagy legalábbis fás legelőkhöz kötődött, a pásztorok úgy védték meg a facsemetéket, hogy körülöttük nem irtották ki a bozótot, így azt a szúrós bokrok megvédték az állatoktól. Később a kis fák kinőttek a cserjék közül, leárnyékolták azokat, ezért a bokrok visszaszorultak. Tehát az egyszerű emberek mindig is tudták, hogy az erdők fenntartásában és regenerációjában nagy szerepe van a cserjéknek. Ugyanez a mechanizmus a vadon élő állatok rágásától is megvédi a kis fákat. Gyakran lehet látni ma is összefüggő, zárt galagonya-kökény bozót (becserjésedett gyepek) alatt növekedő tölgycsemetét. Ezek többször a cserjék fölé magasodnak. E tények ellentmondanak annak, hogy a galagonya-kökény cserjések valamiféle szukcessziós zsákutcát képeznének, ami nem tud átalakulni más élőhelyé. Ráadásul nemegyszer láttam magam is igen idős galagonyákat, amelyek már láthatóan pusztulásnak indultak. Ezek kidőlésével beindulhat egy létkinamika, melynek során akár a gyepek is visszaalakulhatnak. Megfigyeléseim szerint még a teljesen zárt galagonya-kökény cserjések alatt is nagy számban fordulhatnak elő olyan ritkább erdőssztyeppfajok, mint az *olasz barangvirág* (*Campanula noniensis*). De még ritka és védett szárazgyep-fajok, mint a *tavaszi bériscs* (*Adonis vernalis*), vagy esetenként a

kései pitypang (*Taraxacum serotinum*) is túl tud élni e cserjések alatt. Nagyon sokszor tapasztaltam, hogy egy nagy kiterjedésű, degradált és inváziós fajokkal ellepett gyepek csak a cserjék által körülzárt kis foltjaiban tudtak fennmaradni olyan ritka és értékes fajok, mint a borzas és kardos peremizs (*Inula hirta*, *I. ensifolia*) vagy a szennyes ínfű (*Ajuga laxmanni*). Ide az inváziós fajok (pl. magas aranyvessző) kevésbé tudtak behatolni.

Nagyon fontos körülmény, hogy egy kárpát-medencei erdőssztyepp-tájban, amilyen a Mezőföld, de az általam vizsgált Tolna megyei területek legalább egy része is, eddigi tudásunk szerint a klímazonális zárótársulás a tatárjuharos-lösztölgyes (*Aceri-tatarici Quercetum roboris*). Miután a Mezőföld e tölgyesek zónájában fekszik, ezért az itteni, löszgyepek helyét elfoglaló galagonya- kökény cserjések ilyen erdővé kellene, hogy alakuljanak, feltéve, ha igaz az a megállapítás, hogy e cserjések átmeneti állapotok, és nem szukcessziós zsákutcák. Márpedig a fenti megfigyelések erre engednek következtetni. Zólyomi Bálint eredetileg a lösz-szukcessziósornak tatárjuharos-lösztölgyesek előtti tagjaként a törpemandulás cserjést (*Amygdalaetum nanae*) említi. Azonban ez ma már megkérdőjelezhető, mivel e sztyepp-cserjés nem biztosít elegendő mértékű strukturális háttérrel alacsony növekedése és csak kis foltokban való, elszigetelt megjelenése miatt. Ehhez járul még az is, hogy mivel a törpemandula nem szűrős, ezért nem tudja biztosítani a facsemeték számára a legelő állatok elleni védelmet. Tehát feltételezhetjük, hogy a kárpát-medencei er-

Hirdessen az Erdészeti Lapokban!

folytatás a 421. oldalról

ság rekreációs igényeinek kielégítését célozzák, a társadalmi elvárásokkal összhangban az erdők egészségügyi, szociális és turisztikai szerepét hangsúlyozzák.

2011-ben 15 erdőtervezési körzet kerül felvételre (lásd a térképen). A körzetenkénti előzetes tárgyalások egyeztetéseinek eredményeként összeállított javaslatokból a Vidékfejlesztési Minisztérium miniszeri rendeletet, ún. erdőtervrende-

dőssztyepp-területeken megjelenő galagonya-kökény cserjések a tatárjuharos-lösztölgyesek előfutárai lehetnek. Ennek viszont óriási természetvédelmi jelentősége lehet, mivel e tölgyesek Magyarország legritkább erdőtürsülései közé tartoznak. Sajátos működésüknek, belső dinamikájuknak köszönhetően egyaránt otthont adnak ritka erdei, erdőssztyepp- és sztyeppfajoknak. Ugyanis ezek egyáltalán nem összefüggő erdők, hanem sűrűn változnak tisztásként jelentkező löszgyepekkel. Ha egy fa kidől, akkor a helyén könnyen tudnak meglepedni sztyeppfajok (feltéve, ha a szomszédos gyepp-fázisban jelen vannak). Ilyen például a pusztai meténg (*Vinca herbacea*). Tehát ha egy löszgyep helyén a galagonya-kökény cserjés fázison keresztül egy ilyen erdőssztyepp-erdő jön létre, akkor nem kell féltetni a ritka löszgyep-fajokat a kipusztulástól, mert ezen erdő sajátos dinamikája miatt élőhelyet biztosít a számukra. Sőt, a biodiverzitás még növekedhet is speciális erdei fajok megjelenésével. A tatárjuharos-lösztölgyesek jelenleg sokkal ritkábbak, mint a löszgyepek bárme-

lyik formája. Már csak emiatt is nagyobb természeti értéket képviselnek.

Következtetések

A fenti megállapítások egy része elméleti megfontolásból származik, és jelentős részüket még sok, részletesen és precízen kidolgozott és megtervezett kutatásnak kell megerősítenie. Ezen írást inkább vitaindítóknak és gondolatébresztőnek szántam. A fent vázolt folyamatok, jelenségek bizonyos része ugyan még nem teljes körűen bizonyított (pl. a cserjések tatárjuharos lösztölgyessé való alakulása), de ennek ellenére lényeges legalább elméleti lehetőségként figyelembe venni. Ugyanis manapság gyakran tapasztalni azt, hogy sok helyen cserjeirtást végeznek természetvédelmi beavatkozás címén. Magam tapasztaltam olyan esetet, amikor ez konkrét természeti értékek, védett növények pusztulásával járt. Mielőtt ilyen drasztikus beavatkozást végeznénk, előbb részletesen ki kellene kutatni a tárgyalásban említett tényezőket, eshetőségeket, folyamatokat.

Teleki Balázs

Tűzifagyújtás közmunka keretében

A Mecseki Erdészeti Zrt. is részt vesz a Nemzetgazdasági Minisztérium által kezdeményezett téli tűzifagyújtó közmunkaprogramban, melynek célja, hogy a rászoruló családok az állam támogatásával juthassanak hozzá téli tüzelőjükhöz.

A programban résztvevők köre 13 önkormányzat bevonásával került meghatározásra, így november 15. óta 1 hónapra keresztül 60 fő dolgozik a társaság öt erdészeténél. A programban résztvevők munkabért, védőruhát és egyéb juttatásokat kapnak.

A közmunkások feladata, hogy a kijelölt területeken összegyűjtsék az engedélyezett fakitermelést követően ottmaradó faanyagot (ágakat, gallyakat), és ezzel előkészítsék a terepet az erdőművelési munkák megkezdéséhez. Az erdészetek az összegyűjtött tűzifát jutányos áron adják át a pályázatban résztvevő önkormányzatoknak. Ezt követően az önkormányzatok döntenek arról, hogy mely családok vásárolhatják meg tőlük a kedvezményes árú tüzelőanyagot. Az előzetes becslések alapján megközelítőleg 300 m³ faanyag összegyűjtésére kerülhet sor.

Lázár Andrea

letet állít össze. Ez minden körzetre vonatkozóan megadja majd azokat az általános előírásokat, haszonvételi keretszámokat, melyek a továbbiakban behatárolják majd a megtervezhető erdőgazdálkodási tevékenységeket. Ezért is kiemelt fontosságú, hogy minden érintett jelenjen meg, képviseltesse magát a tárgyaláson, éljen javaslattételi lehetőségével, vegyen részt az egyeztetési folyamatban.

Az új törvényi, valamint végrehajtási rendelet szerinti szabályozás alapján le-

zajlott első előzetes tárgyalásról remélhetőleg mindenki azzal a megnyugtató benyomással távozott, hogy lehetőséget kapott érdekei érvényesítésére, aminek eredményeképpen biztosított lesz az erdők fennmaradása, gyarapodása, továbbá az erdei haszonvételek fenntartható és gazdaságos gyakorlása és a közjóléti funkciók megjelenése is.

**Bán Imre, Czírok István,
Pongó Veronika**

MgSzH Központ Erdészeti Igazgatóság